

АНОТАЦІЯ

Лю Шитін. Тема дослідження – «Стильові парадигми сучасної оперної творчості: вокально-виконавський підхід». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за фахом 025 «Музичне мистецтво». – Одеська національна музична академія імені А.В. Нежданової, міністерство культури України, Одеса, 2021.

У дослідженні доводиться, що сучасна оперна творчість є складним художньо-інституціональним та семантичним явищем, що корегується багатьма мистецькими та соціокультурними чинниками, тобто й з середини, від іманентної природи жанру, й ззовні, від соціоісторичних вимог. Виявляється, що провідною стороною діяльності сучасного оперного театру постає режисерсько-постановочна, яка постає головним способом стильового осучаснення оперного змісту, тому актуалізуються функціональні зв'язки режисерської та музично-виконавської інтерпретації – у контексті цілісної художньої конструкції опери.

Відзначається, що основна жанрово-стильова конституція опери передбачає домінування музичної мови, музичного осмислення подієво-персонажного змісту, а це вимагає особливого вивчення творчості вокаліста-виконавця як осередку усіх музичних зусиль, усієї музично-художньої енергії (синергії) оперного твору. Тому важливим завданням музикознавчого дослідження постає доведення стильової парадигматичності вокального інтонування та вокально-виконавської інтерпретації в опері.

Мета дослідження – визначити основні стильові парадигми сучасної оперної творчості на засадах вокально-виконавського підходу.

Мета дисертації обумовила її головні завдання:

- визначити жанрові архетипи та сюжетно-образні канони оперного мистецтва;
- виявити системні константи оперного художнього синтезу;
- розкрити виконавські засади оперної творчості як смислового феномена та художньо-композиційного процесу;
- розвинути поняття сучасного оперного стилю;
- з'ясувати природу опери як музично-інтерпретативного феномена, виявити музично-текстологічні параметри оперної творчості:
- встановити особистісно-сміслові чинники музичної інтерпретації в опері;
- розкрити природу й сутність стильового полілогу у сучасній оперній творчості.

Об'єкт дослідження – сучасна оперна творчість як автономна творчо-практична й художньо-виконавська галузь та предмет музикознавчого вивчення. Предмет роботи – стильові чинники художнього синтезу та виконавсько-інтерпретативного процесу в оперній творчості.

Хронологічні межі дослідження визначаються, з одного боку, історією оперного жанру, що охоплює значний часовий період, тобто передбачає певну часову ретроспекцію, з іншого – зосередження уваги на сучасному етапі існування оперної творчості, тобто на кінці ХХ-го – початку ХХІ століття. Матеріалом дослідження послужили, по-перше, сучасні дослідження оперної творчості, як музикознавчі, так і естетико-культурологічні; оперні твори провідних європейських композиторів (від доби класицизму до ХХ століття) та їх сучасні сценічні постановки, зокрема опер В. Моцарта, М. Глінки, П. Чайковського, Д. Верді, деяких інших.

Методологічна основа роботи визначається трьома головними складовими теоретичної та дискурсивної основи дослідження. Перша зумовлюється працями, що репрезентують історичні чинники оперної творчості, включаючи жанрово-комунікативні характеристики; друга визначається тими музикознавчими розвідками, які відкривають специфіку музичної поетики та семантики, зокрема у її зв'язку з явищем стилю та стильового мислення; третя складова виростає з сучасних мистецтвознавчих та культурологічних досліджень феномена сучасного оперного театру та актуальної оперної мови, явища стильової актуалізації оперного тексту.

Наукова новизна дослідження полягає в наступному:

Вперше:

- пропонується системний виконавський підхід до явища оперного художнього синтезу;
- розвивається та всебічно обґрунтовується поняття сучасного оперного стилю, розкриваються стильові засади оперної творчості як смислового феномена;
- обґрунтовується домінантна природа опери як музично-інтерпретативного феномена, у зв'язку з чим встановлюються її константні та змінні музично-текстологічні аспекти компоненти;
- виявляються до впорядковуються особистісно-сміслові чинники музичної інтерпретації в опері.

Одержали подальший розвиток:

- характеристики оперного тексту та інтерпретативних складових оперної художньо-виразової системи.

Уточнено:

- поняття режисерського оперного театру

Дисертація складається зі вступу, двох розділів, восьми підрозділів, висновків, списку використаної літератури та додатку, що містить відомості про публікації та апробації. Обсяг основного тексту – 165 сторінок, бібліографія включає 203 найменування.

Розділ 1. «Художня парадигматика оперної творчості: актуальний музикознавчий підхід» пропонує цілісну теоретичну модель оперної творчості як узагальнюючу усі її творчо-дієві й духовно-практичні компоненти; виокремлюється виконавський ракурс жанрово-семантичної побудови опери, пропонуються його широке текстологічно-інтерпретативне та цілісне стильове розуміння. Створюються методичні пролегомени до загальної логіки дослідження, які дозволяють враховувати усі рівні художньо-мовної конструкції опери. Виявлені залежності між культурно-історичним контекстом створення опери та її сюжетикою, образною семантикою, котрі дозволяють констатувати два типи семантичних чинників оперного діяння: конвенціональний та аконвенціональний, тобто опосередковано осмислюючий та безпосередньо-сугестивний

Виявляється природа та призначення оперного лібрето як особливої літературної форми, від якої залежить жанровий тип опери, формотворча роль аріозного співу та його вплив на жанрові різновиди опери, його значення як типологічного чинника, як з боку загальної поетики опери, так і з боку її музично-мовного змісту, історична місія російської опери, тобто оперної творчості російських композиторів XIX століття, тенденція синтезу мистецтв є домінуючою не лише у жанровій формі, а й у стильовій еволюції, образному розвитку опери.

Доводиться, що оперна «сучасність» повинна тлумачитися як здатність виконавця налагоджувати художньо-символічні зв'язки, прокладати образні шляхи зі штучного, але психологічно дієвого художнього оперного простору до дійсного перебігу життя, таким чином поглиблюючи властиву людській свідомості синестезійність, водночас виявляючи значний синергійний потенціал синтетичної оперної форми. Відкривається фундаментальне значення для оперного театру «співаючих людей», які забезпечують здатність умовної психологічної реальності музичного театру перетворюватися на справжню людську дійсність, набувати рис істинності. Оцінюються репертуарні вимоги оперного театру, у тому числі на сучасному етапі, значення «чарівної теми» – теми дива й чарівництва у змістовій сфері оперної творчості, у її досить широкому розумінні.

У колі музикознавчого огляду опиняються виконавські традиції італійської опери першої половини XVII століття, мелодійні стилі Д. Россіні,

В. Белліні, Г. Доніцетті, музично-драматургічна форма фіналів в операх Д. Верді, жанровий, композиційний та стильовий парадокси опери.

Наголошується, що стильовий парадокс опери пояснюється її складною театральною природою, що поєднує безліч підлеглих «малих» стильових феноменів, й це дозволяє розглядати оперну дію, оперний композиційний регламент і музичну концепцію як певного художнього «сюзерена», керуючого системою жанрово-стильових «васалів», серед яких арії, речитативи, ансамблі, хори оркестр, сценічна композиція, навіть художнє візуальне оформлення. Підкреслюється, що оперний стиль у цілому, як текстологічне явище й систематичне поняття – також як і стиль кожного оперного твору – поєднує в собі історичні стилі культури та їх ціннісні домінанти, національні стилі оперних шкіл як самостійні художні феномени, індивідуальні композиторські стилі, стилі співу й артистичні стилі окремих виконавців, нарешті – стилі режисерських інтерпретацій, як авторські, але також здатні до типізації.

Способи символізації цілісної оперної мови утворюють головний драматургічний напрям оперної постановки, впливають на смислову траєкторію ролі оперного артиста, визначають засоби його особистісного включення до композиційного процесу. Відтак оперна режисура виступає одним з факторів стильового інтерпретативно-виконавського синтезу в опері, але головною стильовою метою залишається відтворення образу людини, своєрідне «портретування» людської особистості. Тому пропонується розуміти «великий оперний стиль» як створення «великого плану» інтерпретації людини, як героя свого часу, але й усіх історичних часів, оскільки вона репрезентує ті риси характеру, ті властивості людського світу, що, будучи естетично піднесеними облагородженими, представляються постійно необхідною частиною людської культури.

Характеризуються сучасні музикознавчі підходи до нового оперного стилю як синтетичного діяльнісного, але й художньо-постановочного, відзначаються провідні риси (якісні показники) сучасного оперного стилю.

Розділ 2. «Опера як музично-інтерпретативний феномен» присвячений визначенню та розкриттю трьох провідних напрямів формування й розвитку стильових домінант оперної творчості у відповідності до встановлених у попередньому розділі художніх складових та функціональних зобов'язаностей опери. Встановлюються музично-текстологічні аспекти оперної творчості, їх константні та змінні компоненти, доводиться, що у творчо-практичному відношенні (духовно-практичному значенні) особистісне начало в опері реалізується у сумісних виконавських діях співаків-солістів, вокальних виконавців оперного тексту, диригента й

режисера. Опера завжди бере на себе функції психологічного портретування особистості, причому в різних, найчастіше контрастних, зовнішніх і внутрішніх обставинах, подієвих планах. Оперний персонаж стає героєм певної художньої дії в тій мірі, у якій здатний відтворити «дух часу» (і «геній місця»), тобто він універсальний і локальний одночасно.

Характеризуються особистісно-сміслові чинники музичної інтерпретації в опері, виявляється важливість прийняття ролі як персонажної долі, пов'язаного з процесом емпатії, тобто перевтілення, що є певною мірою спільним для композитора (автора тексту) виконавця й режисера.

Опера пропонує музичну метамову для виразу складних психологічних станів, допускаючи їх варіювання на основі одного й того ж самого музичного матеріалу, тому важливим співацьким завданням є подолання рамок вокального амплуа прийомами характерного співу, що розцінюється як ознака інтерпретативно-драматичного мислення співака-актора. Розкривається поняття режисерського оперного театру, відзначається, що пошук постановочних рішень свідчить про осучаснення змісту опери, особливо коли йдеться про класичні репертуарні твори, що мають власну традицію постановки й виконавської інтерпретації. Розглядається поняття стилю оперної режисури як самостійного виду оперної творчості, заснованого на глибокому вивченні матеріалу та наділенні його новою «діючою інтонацією», сполученою з темпо-ритмом епохи. Пропонується порівняння різних способів й тенденцій актуалізації змісту оперного спектаклю за допомоги «режисерського інструментарію», характеризуються деякі сучасні постановки опери П. Чайковського «Євгеній Онегін» (режисерські «прочитання» Дмитра Чернякова та Олександра Тителія), також постановка опери Д. Верді «Фальстаф» Д. Бертманом й Т. Курентзисом в московському камерному театрі «Гелікон-Опера» до сторіччя від дня смерті Верді (2001–2002), К. Серебренніковим у Маріїнському театрі (2006) (Т. Плахотіна, 2013).

Розгляд явища стильового полілогу у сучасній оперній творчості завершує побудову дослідницької концепції, підтверджує, що з усіх своїх сторін опера постає як така художньо-текстова (художньо-композиційна) галузь, у якій зорганізується активний діалог декількох типів творчих особистостей: лібретиста – композитора – диригента режисера-постановника – вокалістів-артистів, які виконують провідні ролі, кожен з яких має власну значущість і за змістом твору, і за власними мистецькими якостями. Особливою стильовою місією сучасного оперного театру є функціональне поєднання різних способів і форм художнього діяння на основі музичного мистецтва, з виявленням нових мовних можливостей музичного звучання при

входженні його до театральної системи персонажно-особистісних характеристик.

У заключних Висновках встановлюється, що стильові чинники є провідними в історичному та художньо-інституціональному бутті опери, вони виявляють її еволюційну сутність та головне смислове призначення, перш за все, завдання створювати портрет людської особистості в його збільшеному та естетично піднесеному вигляді, тобто відтворювати «ідеальну внутрішню людину», що здатна слугувати взірцем для способу мислення й відчуття. Саме стильове начало в опері пов'язане з особистісними-інтерпретативними художніми засобами, що відповідають, у цілому складній художній системі опери та її синтетичній побудові, також її прагненню до синергійного діяння. Оперний текст постає динамічною художньо-смисловою цілісністю, що реалізується на основі музичного звучання, тобто усно-процесуальним темпоральним шляхом, що робить художній час важливим стильовим показником оперного змісту.

У цілому, дієвими та завжди співіснуючими є три головні стильові парадигми оперної творчості, що передбачають план виконавсько-інтерпретативної реалізації:

- жанрово-композиційна, що йде від композиторського вибору й задуму, передбачає музично-текстологічне вирішення й втілення;
- процесуально-стилістична, художньо-мовна, що базується на вокально-виконавській творчості та передбачає особистісно-інтонаційний аспект, передусім музично-дієве образне інтонування;
- сценічно-постановочна, що презентується специфічною режисерською діяльністю, передбачає підсилення соціального резонансу стосовно сучасних культурних запитів, настанов сучасної колективної людської свідомості.

Ключові слова: сучасна оперна творчість, сучасний оперний стиль, стильові парадигми, стильовий полілог, художній синтез, «співаючі люди», творча особистість, музичний текст, музична інтерпретація, режисерський оперний театр.